ΘΕΟΔΩΡΟΥ Δ. ΠΑΠΑΓΓΕΛΗ

ΚΑΤΟΥΛΛΟΣ 83.3

(*MULE, NIHIL SENTIS*)

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

Στὸ ὑπ' ἀριθμ. 83 ποίημα τῆς συλλογῆς τοῦ Κατούλλου ἐμφανίζεται ὁ νόμιμος σύζυγος[1] τῆς Λεσβίας, ὁ Q. Caecilius Metellus Celer:[2]

Lesbia mi praesente viro mala plurima dicit:
  haec illi fatuo maxima laetitia est.
mule, nihil sentis? si nostri oblita taceret,
  sana esset: nunc quod gannit et obloquitur,
non solum meminit, sed, quae multo acrior est res,
  irata est. hoc est, uritur et loquitur.[3]

Στὴν ἀρχὴ τοῦ τρίτου στίχου ὁ ποιητὴς στρέφεται πρὸς τὸν «ἀντίζηλό» του: mule, nihil sentis?

Ὁ Umpfenbach[4] θέλει νὰ διατηρήσει τὴ γραφὴ mulle τῶν κωδίκων, γιὰ νὰ γίνει ἔτσι πιθανὸς ἕνας ὑπαινιγμὸς στὴν παροιμία: «*Μύλλος πάντ' ἀκούει· ἐπὶ τῶν κωφότητα προσποιουμένων καὶ πάντα ἀκουόντων*».[5] Ἀλλὰ ἡ λέξη *μύλλος* εἶναι ἡ ὀνομασία ἑνὸς ψαριοῦ (βλ. στὶς λλ. *μύλλος* καὶ mullus στοὺς LSJ[9] καὶ Lewis - Short ἀντίστοιχα) καὶ ἔτσι ἡ πρόταση τοῦ Umpfenbach προϋποθέτει σὰν πλατιὰ γνωστὴ μιὰ ἀπίθανη λεπτομέρεια τῆς φυσικῆς ἱστορίας· ἐξάλλου οἱ κώδικες ποὺ παραδίδουν τὴ συλλογὴ τοῦ Κατούλ-

---

1. Γιὰ τὴ σημασία τῆς λέξης vir στὸ 83.1 βλ. J. Granarolo, *L'oeuvre de Catulle*, Paris 1967, σ. 184, σημ. 2, καὶ G. Williams, *Tradition and Originality in Roman Poetry*, Oxford 1968, σ. 529.

2. Ἂν αὐτὸ εἶναι πραγματικὰ τὸ ὄνομά του, τότε κάτω ἀπὸ τὸ ψευδώνυμο «Λεσβία» κρύβεται ἡ Clodia, κόρη τοῦ Appius Claudius Pulcher, ὑπάτου τὸ 79 π.Χ. Τὴν ὀρθότητα τῆς παραπάνω ἄποψης, τῆς ἐπικρατέστερης σήμερα, προϋποθέτει αὐτὸ τὸ σημείωμα. Γιὰ τὸ ὅλο ζήτημα βλ. C. Pascal, *Poeti e personaggi Catulliani*, Catania 1916, σσ. 174-186· M. Schanz - C. Hosius, *Geschichte der Römischen Literatur*, München [4]1927, 1. μέρος, σσ. 292-293· M. Schuster στὴν *RE* 7A, 2 (1948) 2358 ἑξ.· C. L. Neudling, *A Prosopography to Catullus*, Iowa Studies in Classical Philology, ἀρ. XII, σσ. 27 ἑξ. καὶ 97 ἑξ. (ἰδιωτ. ἔκδ. 1955)· Francesco della Corte, *Personaggi Catulliani*, Firenze 1976 ([1]1951), σσ. 268 ἑξ.

3. Στὸ κείμενο ἀκολουθοῦμε τὴν ἔκδοση τοῦ R. A. B. Mynors, Oxford 1958.

4. F. Umpfenbach, <Catull. LXXXIII, 3> *Philologus* 34 (1876) 234.

5. Βλ. E. L. A. Leutsch - F. G. Schneidewin, *Corpus Paroemiographorum Graecorum*, 1. τόμ., Göttingen 1839 (ἀνατ. 1958), *Διογεν.* 6.40, *Ζηνοβ.* 5.14.

λου ὄχι σπάνια ἔχουν διπλὸ *l* σὲ λέξεις ὅπου ὁ διπλασιασμὸς αὐτὸς δὲν δικαιολογεῖται.[6]

Ὁ R. Ellis[7] συνδέει τὴ χρήση τῆς λέξης μὲ ἕνα χωρίο τοῦ Πλινίου,[8] ὅπου σὰν χαρακτηριστικὴ ἰδιότητα τοῦ μουλαριοῦ ἀναφέρεται ἡ tarditas indomita, δηλ. ἡ ἀδάμαστη βραδυκινησία του· μεταφράζει ὅμως «dolt», χωρὶς νὰ δίνει περισσότερες ἐξηγήσεις.

Ὁ A. Riese[9] δέχεται ὅτι μὲ τὴ λέξη mule δηλώνεται ἡ «ἀνοησία» (Dummheit) τοῦ συζύγου· ὁ G. Friedrich[10] προσπερνᾶ σιωπηλὰ τὴ λέξη.

Ὁ H. W. Garrod[11] προσπαθεῖ νὰ δείξει ὅτι τὸ mule χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ γίνει ὑπαινιγμὸς στὸ cognomen *Metellus*, ἐνῶ ὁ W. Kroll[12] ἐπιμένει ὅτι αὐτὴ ἡ λέξη, ὅπως καὶ τὸ fatuo, στὸ δεύτερο στίχο, ἀναφέρεται στὴν «βλακεία» (Dummheit) ποὺ χαρακτηρίζει τὸν ἀπατημένο σύζυγο στὴ συγκεκριμένη περίσταση, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ὁ Q. Caecilius Metellus Celer ἦταν γενικὰ ἄνθρωπος μειωμένης ἀντίληψης.

Ὁ Lenchantin de Gubernatis[13] ὁρίζει τὸ mule σὰν βρισιὰ τῆς λαϊκῆς γλώσσας, χωρὶς νὰ καθορίζει σαφέστερα τὸ νόημά του, ἐνῶ γιὰ τὸν J. Granarolo[14] ἡ λέξη εἶναι συνώνυμη μὲ τὸ ἐπίθ. ineptus, ποὺ σημαίνει

---

6. Πβ. 61.88 hortulo : *ortullo* V
61.134 male : *malle* OR mg
64.1 Peliaco : *pelliaco* V
64.293 velatum : *vellatum* V
64.311 colum : *collum* V
καὶ κυρίως 17.26 mula : *mulla* X

7. R. Ellis, *A Commentary on Catullus,* Oxford 1876, σ. 364.

8. *H. N.* 8.69.171: Gignitur autem mula et ex equo et asina, sed effrenis et tarditatis indomitae.

9. A. Riese, *Die Gedichte des Catullus,* Leipzig 1884, σ. 254.

10. G. Friedrich, *Catulli Veronensis Liber,* Leipzig und Berlin 1908, σ. 507.

11. H. W. Garrod, <'Mule nihil sentis' (Catullus 83.3)>, *CR* 33 (1919) 67-68. Ἡ στήριξη τῆς θεωρίας του προϋποθέτει νὰ θεωρήσουμε τὸ metellus ἐπίθετο καὶ νὰ ἐννοήσουμε δίπλα του τὸ οὐσ. equus, ὥστε ὅλη ἡ φράση νὰ σημαίνει «ἄλογο φορτωμένο μὲ ξύλινα καλάθια». Τὴ σημασία αὐτὴ τοῦ metellus τὴ συμπεραίνει ἀπὸ τὸ οὐσιαστ. metella, ποὺ σημαίνει «ξύλινο καλάθι», λέξη στρατιωτικὴ καί, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, «rare and obscure».

Μιὰ ἄλλη γνώμη ποὺ ἀναφέρεται καὶ ἀπορρίπτεται ἀπὸ τὸν Garrod εἶναι ὅτι mulus χαρακτηρίζεται ὁ ἄνδρας τῆς Λεσβίας sterilitatis causa, ἀφοῦ ὁ γάμος του ἦταν ἄτεκνος. Βλ. καὶ K. A. Rockwell, <Catullus 83.3: Mule, nihil sentis>, *CJ* 65 (1969-70) 27.

12. W. Kroll, *C. Valerius Catullus,* Stuttgart ^{5}1968 (^{1}Leipzig 1923), σσ. 256-257.

13. M. Lenchantin de Gubernatis, *Il libro di Catullo Veronese,* Torino 1928, σ. 242: «mule: *ingiuria del linguaggio volgare*».

14. J. Granarolo, ὅ.π., σ. 184, σημ. 1.

τὸν «ἀδέξιο, ἄκομψο καὶ χωρὶς τάκτ ἄνθρωπο»· τὴν ἴδια περίπου ἑρμηνεία πρέπει νὰ ἔχει στὸ μυαλό του καὶ ὁ K. QUINN[15] ὅταν παραπέμπει στὸ 17.26 τοῦ Κατούλλου, ὅπου χρησιμοποιεῖται πάλι ἡ λέξη mula.

Ὅτι μὲ τὸ mule δηλώνεται ἡ ἔλλειψη εὐαισθησίας τὸ δέχεται τελικὰ καὶ ὁ C. J. FORDYCE,[16] ἀλλὰ σημειώνει ὅτι ἡ λέξη δὲν χρησιμοποιεῖται ἀλλοῦ γιὰ νὰ χαρακτηρίσει αὐτὸν ποὺ ἔχει μειωμένη ἀντίληψη ἢ εὐαισθησία, κάτι ποὺ δὲν ἀναφέρει κανεὶς ἀπὸ τοὺς προηγούμενους σχολιαστὲς τοῦ χωρίου· παραθέτουμε ἐδῶ ἕνα μέρος ἀπὸ τὸ σχόλιό του: «The mule was notorious in ancient as in modern times for *tarditas indomita:* as a type of stupidity it does not appear elsewhere, unless Juv. 16.23 *mulino corde Vagelli,* where the meaning is uncertain, has that implication. But the reference here must be to insensibility . . .».

Σκοπὸς αὐτοῦ τοῦ σημειώματος εἶναι νὰ δείξει ὅτι τὸ mule εἶναι στὸ ποίημα αὐτὸ μιὰ σκόπιμη καὶ εὔστοχη ἐπιλογὴ τοῦ Κατούλλου καὶ ὅτι, στὰ συγκεκριμένα συμφραζόμενα, ἡ λέξη λειτουργεῖ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ σὰν ἁπλὸ συνώνυμο τοῦ stultus, stupidus (παρόλο ποὺ αὐτὴ ἡ σημασία δὲν εἶναι σαφῶς μαρτυρημένη), ἀπὸ τὴν ἄλλη σὰν ὑπαινιγμὸς στὴν ταυτότητα τοῦ προσώπου στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται· τέλος θὰ γίνει μιὰ ἀπόπειρα νὰ ἀνιχνευθεῖ, σὲ σχέση πάντοτε μὲ τὰ παραπάνω, μιὰ εἰδικὴ χρήση τοῦ ἐπιθέτου tardus καὶ κατ' ἐπέκταση τῶν ἐπιθέτων lentus καὶ celer.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Πλινίου ποὺ προαναφέρθηκε, ἡ tarditas ποὺ χαρακτηριστικὰ συνοδεύει τὸν ἡμίονο μαρτυρεῖται καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες περιπτώσεις. Στὸν Πλούταρχο[17] ὁ Αἴσωπος διηγεῖται τὴν ἱστορία τοῦ «Λυδοῦ ἡμιόνου», ποὺ ξαφνικὰ συνειδητοποιεῖ τὴν καταγωγή του καὶ παύει νὰ μιμεῖται τὸν καλπασμὸ τοῦ ἀλόγου· στὸν Φαῖδρο[18] μιὰ ἀγαναχτισμένη μύγα παρατηρεῖ αὐστηρὰ τὸ φορτωμένο μουλάρι: «Quam tarda es, non vis citius progredi?», ἐνῶ ὁ Μαρτιάλης[19] βρίσκει τὴ δικαιολογία τῆς καθυστέρησής του στὴ βρα-

---

15. K. QUINN, *Catullus, The Poems,* London and Basingstoke 1973 ([1]1970), σ. 418.

16. C. J. FORDYCE, *Catullus,* Oxford 1973 ([1]1961), σσ. 372-373.

17. *Ἠθικὰ* 150α: . . . *Ὁ δ' Αἴσωπος . . . «ἡμίονος δ'», ἔφη, «Λυδὸς ἐν ποταμῷ τῆς ὄψεως ἑαυτοῦ κατιδὼν εἰκόνα καὶ θαυμάσας τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τοῦ σώματος ὥρμησε θεῖν ὥσπερ ἵππος ἀναχαιτίσας. εἶτα μέντοι συμφρονήσας ὡς ὄνου υἱὸς εἴη, κατέπαυσε ταχὺ τὸν δρόμον καὶ ἀφῆκε τὸ φρύαγμα καὶ τὸν θυμόν».*

Ὁ δὲ Χίλων λακωνίσας τῇ φωνῇ, «καὶ τύνη», ἔφη, «βραδὺς καὶ τρέχεις τὸν ἡμίονον».

Βλ. καὶ B. E. PERRY, *Aesopica,* Urbana 1952, 1. τόμ., ἀρ. 315 καὶ 315α.

18. PERRY, ὅ.π., ἀρ. 498.

19. 40.9.1 ἑξξ.

δύτητα τῶν μουλαριῶν ποὺ χρησιμοποίησε σὰν μεταφορικὸ μέσο.

Βραδυπορία, μαζὶ μὲ τὸ πασίγνωστο πεῖσμα, εἶναι λοιπὸν τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα αὐτοῦ τοῦ τετράποδου· τὰ ἴδια γνωρίσματα τοποθετοῦν δίπλα του καὶ ἕνα ἄλλο τετράποδο[20] ποὺ στάθηκε παλιότερα σύμβολο τῆς ἀκαλαισθησίας καὶ τῆς πιὸ παχυλῆς ἄγνοιας καὶ φαίνεται πὼς ὁ κυριότερος λόγος γι' αὐτὸ ἦταν ἡ νωθρότητα τῶν κινήσεών του.[21] Τέτοια νωθρότητα στὶς σωματικὲς κινήσεις[22] δημιουργεῖ τὴν ὄχι συχνὰ λαθεμένη ἐντύπωση ἀντίστοιχης πνευματικῆς δυσκινησίας καὶ στὴν περίπτωση τῶν ἀνθρώπων.[23] Ἂν τώρα ἡ tarditas εἶναι ὁ κυριότερος λόγος γιὰ νὰ θεωρεῖται ἀνόητος ὁ asinus, τὸ ἴδιο πρέπει φυσιολογικὰ νὰ συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωση τοῦ ἡμιόνου. Ὁ Fordyce, στὸ σχόλιο ποὺ παρατέθηκε πιὸ πάνω, δὲν βρίσκει μαρτυρημένη τὴ σημασία stultus, stupidus γιὰ τὴ λέξη mulus, ἀλλὰ τὴν υἱοθετεῖ, ἐπειδὴ τὴ ζητοῦν ἐπιτακτικὰ τὰ συμφραζόμενα· ἀφήνει ἔτσι ἕνα κενὸ ποὺ συμπληρώνεται ἀπὸ τὴν ἀποδειγμένη πιά, ὅπως ἐλπίζω, «ἐξίσωση»: mulus = tardus = stultus, stupidus.

Τὸ ποίημα αὐτὸ τοῦ Κατούλλου, εἴτε προοριζόταν γιὰ δημοσίευση εἴτε ὄχι, εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι θὰ ἔφτανε στὰ αὐτιὰ τουλάχιστο τῆς φιλολογικῆς ἐκείνης *coterie* ποὺ συμμεριζόταν τὶς ἰδέες τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴ ζωή. Γιὰ ὁποιονδήποτε Ρωμαῖο τὸ mule θὰ ἦταν ἁπλὰ καὶ μόνο μιὰ δραστι-

---

20. Πβ. Ὅμ. *Λ* 558: *ὡς δ' ὅτ' ὄνος παρ' ἄρουραν ἰὼν ἐβιήσατο παῖδας / ν ω θ ή ς, ὧ δὴ πολλὰ περὶ ῥόπαλ' ἀμφὶς ἐάγῃ, / . . .*, Ἀριστοφ. *Ὄρν.*: *πάνυ γὰρ β ρ α δ ὺ ς ἐστί τις ὥσπερ ὄνος . . .*, Verg. *Geor.* 1.273: saepe oleo t a r d i costas agitator a s e l l i . . ., Ov. *Met.* 11.79: induiturque aures l e n t e gradientis a s e l l i . . .

21. Πβ. J. Taillardat, *Les images d'Aristophane (Études de langue et de style)*, Paris 1962, σ. 255, § 452.: *«il est lent d'esprit comme il est lent dans sa marche»*.

Βλ. ἐπίσης Leutsch - Schneidewin, ὅ.π. *Διογ.* 1.94· A. Otto, *Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer*, Leipzig 1890 (ἀνατ. Hildesheim 1964), στὴ λ. *asinus*· C. S. Köhler, *Das Tierleben im Sprichwort der Griechen und Römer*, Leipzig 1881 (ἀνατ. Hildesheim 1967) στὴ λ. *asinus*.

22. Τὸ ἐπίθετο tardus εἶναι *vox propria* γι' αὐτὸν ποὺ κινεῖ ἀργὰ τὰ πόδια του· πβ. Cic. *Tusc.* 1.31.75: nam qui in compedibus corporis semper fuerunt etiam cum soluti sunt, *tardius* ingrediuntur., Ov. *Am.* 2.19.12: cunctantem *tardo* iussit abire *pede.*, αὐτ. *Met.* 10.49: umbras erat illa recentes inter et incessit *passu* de vulnere *tardo*, Hor. *Sat.* 2.3.100 ἑξξ.: (servi) quia *tardius irent* propter onus segnes. Βλ. ἐπίσης Thes. L. L. στὴ λ.

23. Ἀπὸ φράσεις ὅπου τὸ tardus συνοδεύει οὐσιαστικὰ ποὺ δηλώνουν ὄργανα τῆς νοητικῆς λειτουργίας, ὅπως π.χ. Cic. *de Or.* 2.27.117: *tardi ingenii* est, rivulos consectari, fontes rerum non videre, ἔχουμε καὶ ἀνεξάρτητη χρήση τοῦ ἐπιθέτου μὲ τὴν σημασία stultus, stupidus, ὅπως Cic. *N. D.* 1.5.12: nimis indociles *tardique*, αὐτ. *de Or.* 1.28.127: si quis forte sit *tardior*, Ter. *H. T.* 775: CH . . . nam prorsum nil intellego. SY. vah *tardus* es.

κότερη καὶ γραφικότερη ἔκφραση τοῦ ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου τοῦ ἐπιθέτου tardus καὶ στὸ κυριολεκτικὸ (*βραδύπους*) καὶ στὸ μεταφορικὸ (*βραδύνους*) ἐπίπεδό του· ἀλλὰ αὐτοὶ οἱ docti καὶ venusti,[24] ποὺ γνώριζαν καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ τοῦ Κατούλλου, δὲν θὰ δυσκολεύονταν νὰ δοῦν πίσω ἀπὸ τὸν χαρακτηρισμὸ τὸν ὑπαινιγμὸ στὸ δεύτερο cognomen τοῦ ἄτυχου συμπολίτη ποὺ εἶχε παντρευτεῖ τὴν Κλωδία καὶ ποὺ ὀνομαζόταν Q. Caecilius Metellus C e l e r.[25]

Ἡ δύναμη αὐτοῦ τοῦ «*κατ' ἀντίφρασιν*»[26] σχήματος δὲν ἐξαντλεῖται στὴ σημασιολογικὴ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὶς ἰδιότητες τῆς tarditas καὶ celeritas· ὑπάρχει, νομίζω, κάτι ἀκόμη· ἂν ὁ ἡμίονος εἶναι κατὰ κανόνα tardus, ὁ ἵππος εἶναι ἀντίθετα celer. Ἡ ἐτυμολογικὴ συγγένεια τοῦ λατιν. ἐπιθέτου μὲ τὸ ἑλλην. *κέλης* δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτηση.[27] Στὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ τὸ *κέλης* χρησιμοποιεῖται, εἴτε μαζὶ μὲ τὸ ἵππος εἴτε χωρὶς αὐτό, γιὰ νὰ δηλώσει τὸ γρήγορο ἄλογο ποὺ εἶναι κατάλληλο γιὰ ἱππασία·[28] φαίνεται ὅτι τὸ ἐτυμολογικὰ στενὰ συγγενικὸ[29] ἐπίθετο celer ἦταν δυνατὸν νὰ χρησιμοποιεῖται μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο καὶ στὰ Λατινικὰ καὶ ἴσως ἀκόμη νὰ ἦταν ὄνομα

---

24. Βλ. E. A. HAVELOCK, *The Lyric Genius of Catullus*, Oxford 1939, σ. 101.

25. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ tardus, τὸ celer εἶναι *vox propria* γιὰ τὸν «γρήγορο στὰ πόδια». Ἡ ἀντιπαράθεση celer - tardus εἶναι πολὺ συνηθισμένη· πβ. Cic. *Top.* 11.47: c e l e r i t a t i t a r d i t a s c o n t r a r i a e s t, αὐτ. *Rosc. Com.* 11.31: quod enim ipse celeriter arripuit, id cum tarde percipi videt, discruciatur., Ov. *Met.* 8.686: ille celer penna tardos aetate fatigat., αὐτ. *Fast.* 1.386: ne detur celeri victima tarda deo., Tib. 2.1.20: neu timeat celeres tardior agna lupos.

Ἐξάλλου, ὅπως τὸ tardus χρησιμοποιεῖται γιὰ ἄτομα μὲ μειωμένη ἀντίληψη καὶ ἐνεργητικότητα, ἔτσι τὸ celer χαρακτηρίζει, σύμφωνα μὲ τὸν Διονύσιο Ἁλικαρνασσέα (*Ρωμ. Ἀρχαιολ.* 2.13.2), «*τοὺς ἑτοίμους καὶ ταχεῖς περὶ τὰ ἔργα*». Βλ. καὶ Th. L. L. στὴ λ.

26. Ὁ ὅρος «*κατ' ἀντίφρασιν*» μπορεῖ ἐδῶ νὰ φανεῖ καταχρηστικός· συνήθως στὸ σχῆμα αὐτὸ χρησιμοποιεῖται ἡ καλύτερη ἀντὶ τῆς χειρότερης λέξη. Στὸν Ὁράτιο (*Sat.* 1.2.64) Fausta (= εὐοίωνη, τυχερὴ) ὀνομάζεται ἡ γυναίκα ποὺ κάνει δυστυχισμένο τὸν Βίλλιο καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο Ergasilus ὀνομάζεται ὁ τεμπέλης - παράσιτος στοὺς *Captivi* τοῦ Πλαύτου.

27. Βλ. A. WALDE - J. B. HOFMANN, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg ³1930, στὴ λ. *celer*.

28. Βλ. Th. L. G. στὴ λ.

29. Γνώση τῆς συγγένειας τῶν λέξεων δείχνει ὁ Σέρβιος, σὲ σχόλιό του στὴν *Αἰν.* 11.603 (Βλ. G. THILO - H. HAGEN, *Servii Grammatici Commentarii*, Leipzig 1883-84, ἀνατύπ. Hildesheim 1961): «alii hos (Latinos) c e l e r e s ideo appellatos dicunt, quod explorationes obirent et qua usus exigeret velocius facerent. A l i i a G r a e c o d i c t u m p u t a n t, q u o d e s t κέλης». Ἐπίσης Plin. *H. N.* 34.10.19: sed illi (Graeci) c e l e t a s tantum dicabant in sacris victores, ὅπου τὸ celetas σημαίνει αὐτοὺς ποὺ διαγωνίζονταν μὲ κέλητα.

ἀλόγου στὸν Ρωμαϊκὸ ἱππόδρομο.[30] Ἔτσι, δηλ. μὲ παράλειψη τοῦ equus, χρησιμοποιεῖ ὁ Σίλιος Ἰταλικὸς[31] τὸ ἐπίθετο sonipes καὶ ὁ Γιουβενάλης[32] τὸ bellator. Ἂν ὁ Πίνδαρος[33] ψάλλει σὲ δυνατοὺς λυρικοὺς τόνους καὶ γιὰ τὸν νικητὴ μὲ τὸν κέλητα καὶ γι' αὐτὸν ποὺ ἔδεσε στὸ ἅρμα του μουλάρια, ὁ Σιμωνίδης ἀντίθετα δὲν θεωρεῖ αὐτὰ τὰ τελευταῖα θέμα ἀντάξιο τῆς ποίησής του, ἀλλά, ὅταν καλοπληρώνεται, μπορεῖ θαυμάσια νὰ τὰ προσφωνήσει,

χαίρετ' ἀελλοπόδων θύγατρες ἵππων·[34]

ἡ εἰρωνεία[35] ποὺ κρύβεται ἐδῶ ὑπογραμμίζει τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὶς χαρακτηριστικὲς ἰδιότητες τῶν δύο ζώων.

Χρησιμοποιώντας λοιπὸν τὸ χαρακτηρισμὸ mule γιὰ κάποιον ποὺ ἔχει σὰν cognomen τὸ ἐπίθετο celer, ὁ Κάτουλλος δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι περιγράφει μιὰ ἀρκετὰ περίεργη περίπτωση, ἕναν τραγελαφικὸ συνδυασμὸ «ἡμιόνου - κέλητος».

Καὶ μιὰ τελευταία παρατήρηση πάνω στὴν ἀντίθεση celer - mulus. Στὴ φράση τοῦ Γιουβενάλη mulino corde Vagelli (Sat. 16.23) ὁ σχολιαστὴς[36] ἑρμηνεύει τὸ ἐπίθετο μὲ τὴ λέξη ignavo· στὸν Ἀμμιανὸ Μαρκελλίνο (16.12.55) διαβάζουμε: celeri corde futura praevidens Caesar· ἡ ἀντιπαράθεση εἶναι, νομίζω, εὔγλωττη.

Σὲ μιὰ ἄλλη περίπτωση, στὸ ποίημα 79, ὁ Κάτουλλος παίζει μὲ παρόμοιο τρόπο μὲ τὸ cognomen κάποιου ἄλλου ἀντιζήλου· ἐδῶ ὁ ὑπαινιγμὸς εἶναι πιὸ φανερός, ἀφοῦ πίσω ἀπὸ τὴ φράση Lesbius est pulcer κρύβεται ἀκριβῶς ὁ P. Clodius Pulcher.[37]

---

30. Βλ. Κ. ΤΣΑΤΣΑΝΟΓΛΟΥ, «Περὶ ὄνου . . .», *Ἑλληνικὰ* 24 (1971) 62, σημ. 1.

31. *Pun.* 3.335: his parvus s o n i p e s nec Marti notus.

32. *Sat.* 7.126 ἑξ.: atque ipse feroci / b e l l a t o r e sedens curvatum hastile minatur / eminus et statua meditatur proelia lusca./

33. *Ὀλ.* I, V, VI καὶ *Πυθ.* III.

34. Ἀριστοτ. *Ρητορ.* 1405 b (= D. L. PAGE, *Poetae Melici Graeci,* Oxford 1962, ἀπόσπ. 515).

35. Εἶναι ἡ «ἀπὸ τοῦ βελτίονος ἐπίθεσις» τοῦ Ἀριστοτέλη (*Ρητορ.* 1405 b). Φυσικὰ στὴν περίπτωση ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ἔχουμε «ἀπὸ τοῦ χείρονος ἐπίθεσιν».

36. P. WESSNER, *Scholia in Juvenalem vetustiora,* Stuttgart 1967 (¹1931), σ. 234.

37. Οἱ δυνατότητες ποὺ προσφέρουν τὰ Ρωμαϊκὰ cognomina, γιὰ εὐφυολογήματα καὶ λογοπαίγνια εἶναι πλούσιες, γιατὶ τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ ἀναφέρονται σὲ σωματικὰ ἢ πνευματικὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ προσιδιάζουν σὲ ἕνα συγκεκριμένο πρόσωπο.

Βλ. N. RUDD, *The Satires of Horace,* Cambridge 1966, σ. 145: «The truth is that the Roman system of *cognomina* made it difficult to employ significant names without appearing personal». Γενικὰ ὅλη ἡ παράγραφος (d), σσ. 143-146, εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα.

Μὲ βάση τὰ ὅσα προαναφέρθηκαν σχετικὰ μὲ τὴ λειτουργία τῆς λέξης mule στὸ ποίημα 83 θὰ ἦταν δυνατόν, στὸ ὑπόλοιπο μέρος αὐτοῦ τοῦ σημειώματος, νὰ προβληθεῖ ἡ ἄποψη μιᾶς εἰδικῆς σημασίας τῶν ἐπιθέτων tardus, lentus καὶ celer.

Στὸ ποίημα 83 ἡ ἐπιλογὴ τῶν λέξεων ἀπὸ τὸν Κάτουλλο δὲν εἶναι τυχαία· οἱ σημαντικὲς γιὰ τὸ ποίημα λέξεις sana καὶ uritur εἶναι σχεδὸν termini technici[38] τῆς ἐρωτικῆς ποίησης. Στὴν ἴδια κατηγορία μποροῦμε νὰ κατατάξουμε καὶ τὰ ἐπίθετα tardus καὶ lentus. Στὸ ποίημα 17 ὁ Κάτουλλος διεκτραγωδεῖ τὴν κατάσταση ἑνὸς συμπατριώτη του, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ συνειδητοποιήσει τὶς ὑποχρεώσεις καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ συνεπάγεται ἕνας γάμος μὲ μιὰ ὡραία Βερονέζα: insulsissimus est homo . . . / ludere hanc (τὴ γυναίκα του) sinit ut lubet, nec pili facit uni, / nec se sublevat ex sua parte, sed velut alnus / in fossa Liguri iacet suppernata securi, / tantundem omnia sentiens quam si nulla sit usquam; / talis iste meus stupor nil videt, nihil audit, / ipse qui sit, utrum sit an non sit, id quoque nescit. / nunc eum volo de tuo ponte mittere pronum, / si pote stolidum repente excitare veternum, / . . . Στὸν Τερέντιο[39] ἕνας στρατιωτικὸς χαρακτηρίζεται fatuus, insulsus, tardus· γιὰ τὸν ἴδιο ἀκόμη λέγεται ἐκεῖ ὅτι stertit noctes et dies· ὅλα αὐτὰ γιὰ νὰ ἀποδειχθεῖ ἡ ἀδυναμία του νὰ γοητεύσει σὰν ἐραστής: neque istum metuas ne amet mulier (στ. 1080).

Ἀνάμεσα στὰ δύο χωρία οἱ λεκτικὲς καὶ φραστικὲς ὁμοιότητες εἶναι εὔκολα ἀντιληπτὲς (insulsissimus - insulsus, fatuo - fatuus, excitare veternum - stertit noctes et dies, nec se sublevat ex sua parte - tardus) καὶ ὑποβάλλουν ἔντονα τὴν αἴσθηση μιᾶς «ἐρωτικῆς δυσκινησίας» ἐκ μέρους καὶ τῶν συζύγων στὰ ποιήματα τοῦ Κατούλλου καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ στὴν κωμωδία τοῦ Τερεντίου.[40] Ὁ Μαρτιάλης ἀπευθυνόμενος σὲ ἕναν ἄλλο σύζυγο, ποὺ

---

38. FORDYCE, ὅ.π., σχολ. στὸ 83.4 καὶ 83.6.

39. *Eunuch.* 1079.

40. J. W. ZARKER, <Mule, nihil sentis (Catullus 83 and 17)>, *CJ* 64 (1968-69), σσ. 172-177 καὶ κυρίως σ. 174: «The verbal and intellectual relationship between poems 83 and 17 seems undeniable. Both poems describe the actions, or rather the inaction, of a particularly insensitive, unfeeling, imperceptive person who in one poem is characterized as a mulus and in the other as a mula». Στὴν συνέχεια ἐπιχειρεῖται νὰ ταυτισθεῖ ὁ vir τοῦ 83 μὲ τὸν Βερονέζο σύζυγο τοῦ 17, μὲ κύριο ἐπιχείρημα ὅτι ἡ λέξη munus στὸ σύνθετο οὐσιαστ. municeps (στίχ. 8) ὑποδηλώνει κατ' εὐφημισμὸ res amatorias καὶ ὅτι κατὰ συνέπεια ἡ φράση quendam municipem meum δὲν σημαίνει «κάποιον συμπολίτη μου», δηλ. Βερονέζο, ἀλλὰ «κάποιον ποὺ μοιράζεται μαζί μου τὶς ἴδιες ἐρωτικὲς ἀπολαύσεις». Βλ. καὶ FRANCESCO DELLA CORTE, ὅ.π., σσ. 161-163.

δὲν ξέρει νὰ ἐκτιμήσει τὶς θελκτικὲς προσφορὲς τῆς γυναίκας του, ἀναφωνεῖ ἐπιγραμματικά:

O tardus nimis et piger maritus![41]

Ἀπὸ τὰ παραπάνω διαφαίνεται μιὰ εἰδικὴ σημασία τοῦ tardus σὲ ἐρωτικὰ συμφραζόμενα, ἡ σημασία τοῦ «ψυχροῦ, ἀποτυχημένου ἐραστῆ»· τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ συνώνυμό του lentus, γιὰ τὸ ὁποῖο σὲ δύο χωρία τοῦ Προπέρτιου (3.8.20: hostibus eveniat lenta puella meis καὶ 2.15.8: sicine, lente, iaces) ἡ καλύτερη ἀπόδοση στὰ ἑλληνικὰ θὰ ἦταν, νομίζω, «ψυχρός». Προχωρώντας πάντα στὴν ἴδια κατεύθυνση μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποθέσει καὶ γιὰ τὸ ἐπίθετο celer τὴν εἰδικὴ σημασία τοῦ «ἐπιτυχημένου θερμοῦ ἐραστῆ».[42]

Θὰ ἦταν ἄραγε πολὺ τολμηρὸ νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι καὶ ἡ λέξη mulus —ἕνα συνώνυμο τοῦ tardus μὲ μεγαλύτερο πάθος καὶ ζωντάνια— ἦταν, στὸ κατάλληλο περιβάλλον, *mot juste* γιὰ συζύγους τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Q. Caecilius Metellus Celler;

Ἀνακεφαλαιώνουμε: ὁ Κάτουλλος διάλεξε προσεχτικὰ καὶ σκόπιμα τὶς λέξεις ποὺ χρωματίζουν ἰδιαίτερα τὸ 83ο ποίημα τῆς συλλογῆς του καὶ ποὺ ἀποτελοῦν τὸ κλειδὶ γιὰ τὸ νόημά του· μὲ τὴ φράση mule, nihil sentis? ὁ ποιητὴς ἐκμεταλλεύεται τὴν εἰδικὴ χρήση τοῦ οὐσιαστικοῦ καί, συνδυάζοντάς την μὲ τὸ cognomen τοῦ προσώπου στὸ ὁποῖο ἀπευθύνεται, ρωτάει, μαζὶ μὲ ὅσους καταλαβαίνουν, τὸν μόνο ποὺ δὲν φαίνεται νὰ καταλαβαίνει: nihil sentis?

Εἶναι δύσκολο νὰ ἀρνηθοῦμε, τουλάχιστο σὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς συγχρόνους τοῦ ποιητῆ, τὴ δυνατότητα νὰ δοῦν ποιὸς κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ ἀρκετὰ διάφανο κάλυμμα τοῦ mule· ἄν, ὕστερα ἀπ' ὅσα εἰπώθηκαν παραπάνω, τὸ ἴδιο καλὰ βλέπουμε κι ἐμεῖς, τότε γνωρίζουμε πολὺ καλὰ ποιὸ πρόσωπο ὑπαινίσσεται ὁ Κάτουλλος· κι ἂν εἴμαστε βέβαιοι γι' αὐτό, τότε εἴμαστε βέβαιοι καὶ γιὰ τὴν πραγματικὴ ταυτότητα τῆς περιβόητης Λεσβίας.

Σπουδαστήριο Κλασικῆς Φιλολογίας
καὶ Ἀρχαίας Ἱστορίας

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Δ. ΠΑΠΑΓΓΕΛΗΣ

41. 9.40.9.

42. Πβ. Plaut. *Bacch.* 737: celerem oportet esse amatoris manum, Ov. *Ars am.* 3.576: quae fugiunt celeri capite poma manu.

SUMMARY

CATULLUS 83.3
(*MULE, NIHIL SENTIS?*)

by Th. D. Papangelis

In Catullus' 83 Lesbia's husband — whose name, according to the opinion most widely held by scholars, was Q. Caecilius Metellus Celer — makes a brief appearance:

Lesbia mi praesente viro mala plurima dicit:
haec illi fatuo maxima laetitia est.
mule, nihil sentis? si nostri oblita taceret,
sana esset: nunc quod gannit et obloquitur,
non solum meminit, sed, quae multo acrior est res,
irata est. hoc est, uritur et loquitur.

At 83.3 most commentators (R. Ellis, A Riese, W. Kroll, M. Lenchantin de Gubernatis, J. Granarolo) understand the word *mule* to mean *stultus, stupidus,* although this particular sense of the word is not found attested anywhere else.

H. W. Garrod regards *mule* as an allusion to the *cognomen* Metellus; he bases his interpretation on the word *metella* (= a wooden basket), a military term, but its rarity and obscurity, as he himself admits, tells against this suggestion. F. Umpfenbach at this point retains the MSS reading *mulle,* relating it to the proverb «Μύλλος πάντ' ἀκούει· ἐπὶ τῶν κωφότητα προσποιουμένων καὶ πάντα ἀκουόντων». Mullus (Gr. μύλλος) is the name of a fish, possibly the mullet, but a wider knowledge of a fanciful detail of natural history concerning the mullet's acute hearing cannot be taken for granted; on the other hand, the fact that Catullus' MSS sometimes erroneously exhibit *ll* instead of *l,* renders his proposal less likely.

In this paper an attempt has been made to prove that *mule* evokes, beyond any doubt, the typical quality of the mule, the *tarditas,* i.e. «physical sluggishness», which, as in the case of the ass, is commonly

held to reflect a corresponding mental sluggishness. Thus, what is suggested is that Catullus, by his use of *mule,* meant us to focus our attention mainly on the «doltishness» of Lesbia's husband.

Now, if *tarditas* as a rule is opposed to *celeritas,* then, in view of the equation *mulus* = *tardus,* Catullus' *coterie* must have easily grasped the hint to the *cognomen* Celer. Furthermore, on the basis of the etymological connection between *celer* and Gr. κέλης (= race-horse), it may be assumed that, consciously or subconsciously, the queer image of a mule-horse exists in the back of the poet's mind.

On the evidence of Catul. 83 and 17, Ter. Eunuch. 1079 and Mart. 9.40.9, the adjectives *tardus, lentus* and *celer* are credited, in erotic contexts, with a special meaning, that of the «frigid, unsuccessful lover or husband», thus forming part of an erotic *jargon:* would it be far-fetched to include *mule* in this category?

Finally, if we are right in detecting a *jeu d'esprit* lurking behind *mule,* we may extract another clue to the problem of the identity of the notorious Lesbia.